

BACHELOROPPGAVE

Utviklingen av lennsmannsembetet i perioden 1874-1974

Fra altnuligmann til polititjenestemann

av

Anders Fossøy Stadheim

SA 523 Bachelor i historie
Mai 2011

**Utviklingen av lensmannsembetet
i perioden 1874-1974**

Fra altnuligmann til polititjenestemann

Anders Fossøy Stadheim

SA 523 Bachelor i historie
Mai 2011

Innledning

I denne oppgaven setter jeg søkelys på utviklingen av lensmannsembetet i perioden fra 1874 til 1974. Tidsavgrensingen har sitt grunnlag mellom annet i Lensmannskommisjonen som ble nedsatt i 1874. I denne perioden introduseres en rekke forskrifter og lover som i økende grad regulerer lensmennenes gjøremål, ansettelsesforhold m.v.. 1. januar 1974 vedtok Stortinget en lovendring som ledd i en omfattende omorganisering av etaten som hadde som mål å føre lensmennene over til en fastlønnsordning. Jeg er i særlig grad opptatt av å identifisere endringer i arbeidsoppgaver, lønnsutvikling og forholdet mellom stat, bygd og embete i dette tidsrommet.

Bakgrunnen for at jeg har valgt å fokusere på utviklingen av lensmannsembetet kommer fra personlig interesse fordi min bestefar var lensmann i Sogndal fra 1951-1978, noe som skapte en viss nysgjerrighet med tanke på å finne ut mer om lensmannens virke. Etter hvert som jeg gikk inn i temaet ble det klart for meg at det var skrevet relativt lite om lensmannsetaten i faglitteraturen. I trebindsverket ”Vestlandets Historie” med Knut Helle (2006) som redaktør er lensmennene og utviklingen av embetet omtalt fra de tidligste kildene på 1200 – tallet til slutten av det 18. århundret. Derimot er det skrevet lite om etaten fra dette tidspunktet og frem til nå. Det samme gjelder bygdebøkene for Sogndal kommune der utviklingen av lensmannsembetet ikke er spesielt omtalt. Samfunnsutviklingen i perioden er godt kjent og beskrevet i litteraturen og dette gir et nyttig bakteppe for å kunne vurdere hendelser som hadde betydning for utviklingen av lensmannsembetet.

Ut fra dette fremsetter jeg følgende hovedproblemstilling i oppgaven: Hvordan utviklet lensmannsembetet seg i perioden 1874-1974? Delproblemstillinger: 1) Hva kjennetegnet lensmennenes arbeids – og ansvarsområder? 2) Hvilke krav til kvalifikasjoner ble stilt og hvordan ble lensmennene ansatt? 3) Hvilke lønnstrukturer kan identifiseres og hvem stod for avlønningen? Oppgaven har en lokalhistorisk avgrensing og er knyttet til lensmennene som var ansatt i Sogndal den aktuelle perioden. Fra 1879 – 1978 er det fire personer som innehar stillingen som lensmann i Sogndal. Disse var Nils Landmark Lem (1879-1916), Andreas Faleide (1917-1949), Hans H. Sjøthun (1949-1950) og Anders Fossøy (1951-1978). Her kan også nevnes at den tredje lensmannen i denne tidsperioden, Hans Sjøthun, kun satt i ett år.

Kildebeskrivelse og kritikk

Faglitteraturen om utviklingen på riksplan har jeg hentet fra tre bøker. Olav Nordstoga, ”Lensmenn i 800 år”, en jubileumsbok skrevet på oppdrag for Norges Lensmannslag, utgitt i 1992. Selv om den er utgitt som en jubileumsbok, fungerer den også som et historisk kildeskrift om lensmannsetaten. Den tar for seg etaten

fra de tidligste kildene til den moderne epoken som vi kjenner den i dag. Arnet Olafsen, "Våre Lensmenn" fra 1930 tar for seg mye av det samme men mangler naturligvis tiden fra 1930 og oppover. Gunnar Haugen og Geir Krogh sitt lokalhistoriske verk "Lensmennene i Ås og Frogn" fra 2005, beskriver utviklingen på riksplan, men er primært rettet inn mot den lokale historien fra Ås og Frogn i Follo kommune.

Primærkilder om lensmennene i Sogndal fra perioden jeg har undersøkt er hentet fra fylkesmannen i Sogn og Fjordane sitt arkiv som har blitt levert til statsarkivet i Bergen og er hentet derfra. Dette er offisielle dokument i form av brev, søknader, lønnsoppgaver og attester. Kildekritisk bør det nevnes i denne forbindelse at noe av materialet har vist seg begrenset. Det har manglet svar på enkelte brev og lønnsoppgavene har vært tilfeldige år, ofte med flere år i mellom dem. En del av materialet har allikevel gitt meg mulighet til å kunne trekke ut konkrete ting om etatens utvikling i Sogndal kommune. Allikevel representerer de stedene hvor materialet er tynt en utfordring for noen av mine konklusjoner. Her har jeg måttet basere meg på materialet fra alle de tre forskjellige kildevariantene samlet.

Muntlig kilde i oppgaven har vært Guttorm Aaberge, født i 1924 og med lokal tilknytning til Sogndal. Hans erfaringer, spesielt fra okkupasjonstiden under 2. verdenskrig har vært nyttig informasjon for å bekrefte og avkrefte noen av de hullene som primærkildene og faglitteraturen ikke har kunnet gi definitive svar på. Den muntlige delen har sin begrensning i at jeg kun har snakket med en person, som i tillegg var relativt ung under okkupasjonstiden. Okkupasjonstiden kan ofte også vise seg å være et ømtålig tema som ikke alltid er like enkelt å snakke om. Samarbeid med tyskerne og medlemskap i Nasjonal Samling osv. er delikat informasjon, noe som i et lokalsamfunn kan være problematisk. En annen utfordring ved den muntlige kilden er at dette var lenge siden og det kan ofte være vanskelig å huske det som har skjedd i detaljert form. Guttorm Aaberge har imidlertid vist et sterkt historisk engasjement og interesse som nok er til fordel for troverdigheten i informasjonen. Min veileder til oppgaven, Jan Anders Timberlid, har selv brukt Aaberge i sin egen forskning om lokalhistorie fra Sogndal.

Utviklingen av lensmannsembetet i perioden 1874-1974

I hoveddelen presenterer jeg utviklingen av lensmannsembetet i perioden fra 1874-1974. Kapittelet er strukturert omkring de tre delproblemstillingene knyttet til arbeidsoppgaver og ansvarsområder, kvalifiserings – og ansettelsesforhold og til slutt avlønningssystemet. De lokalhistoriske funnene relatert til lensmannsembetet i Sogndal vil bli sett i sammenheng med utviklingen på riksplan.

Arbeidsoppgaver og ansvarsområder

Introduksjon til lensmannsembetet

Bondelensmannen fra tidlige tider ble ikke regnet som kongelig embetsmann selv om han ble satt til å utføre kongelige vedtak. Han ble på den måten en lokal hjelper for fogden, selv om arbeidsfordelingen mellom dem ofte var noe uklar. Ser vi på de oppgavene han hadde i begynnelsen, var de for det meste knyttet opp til

tinget og rettsstell. Samtidig med utviklingen av det lokale tinget ble også lensmannsembetet utbygd. Gjennom det nære samarbeidet som oppstod mellom lagretten og lensmannen, ble han i sterk grad med på å effektivisere tinget. I og med hans tilhørighet til bygda, ble han en talsmann for både bønder og lagrettsmenn (Timberlid 1990:357).

I Sogndal ble Nils Landmark Lem ansatt som lensmann i 1879. Fra søknaden hans fremgår det at han i to år hadde vært lensmannsassistent for faren sin. Her hadde han opparbeidet seg erfaring med blant annet auksjoner og registreringer. Videre hadde han vært ansatt hos fogden i Sogn i 5 ½ år frem til 1876. Fra begynnelsen av 1876 var han ansatt ved amtmannens kontor. Fra attestene vedlagt søknaden hans blir han beskrevet som flittig, ordnet og rettskaffen, virksom, pålitelig, utmerket ordentlig og en kristent tenkende person. Med en slik bakgrunn ble han vurdert som skikket til å skjøtte de mange arbeidsoppgavene embetet medførte (Fylkesmannen i Sogn og Fjordane).

Hva var lensmannens oppgaver?

Lensmannskommisjonens innstilling av 9. desember 1875 listet opp lensmenneses gjøremål. For fogden judisielle og administrative oppgaver som: Eksekusjoner, avsetninger, arrest, forbud, sekvestrasjoner (forretninger i forbindelse med booppgjør), relaksasjoner (tvangsfullbyrdelse av utlevering av løsøre) og bistå ved inndrivelse av skatter og avgifter.

For sorenskriveren: Registreringer, forseglinger, auksjons – og licitasjonsforretninger (anbudsrunder hvor laveste anbud skulle antas. Mye brukt ved fordeling av veiarbeidet), motta melding om dødsfall og avgi innberetninger til sorenskriveren.

Myndighet på kreditorers forlangende til å gjennomføre: Utleggs – og avsetningsforretninger i små gjeldssaker, utpantinger og utleggsforretninger for offentlige avgifter, bøter og omkostninger i offentlige saker, auksjoner over utlagt gods og registreringer i små dødsbo, utkastelse fra boliger, mindre skjønn og takster og innfordre oppfostringsbidrag.

Politi – og rettsoppgaver: Anstille undersøkelse og foreta pågripelse i straffe – og politisaker, avgi møte ved tingene, markeder og de militære sesjoner, motta anmeldelser, fungere som stevnevitne og besørge forkynnelser, besørge oppnevning og tilsigelse av rettsvitner, tilsigelser av skjønns – og takstmenn, føre fortegnelse over lagrettspliktige i tillegg til å møte ved stranding av skip og anordne berging.

Andre pålagte oppgaver var å lese og slå opp bekjentgjørelser, administrere valg av forlikskommissærer, utferdige attester, treffe foranstaltninger vedrørende det offentlige sunnhetsvesen, innhente opplysninger vedkommende brannforsikrings -, skyss – og postvesen, føre tilsyn med veivesenet og hvert femte år avgi innberetning til amtet om distriktets økonomiske forhold og innsende oppgaver over markedspriser (Haugen & Krogh 2005:84).

Loven av 21. juli 1894 om delvis omordning av det sivile embetsverk fikk også konsekvenser for lensmennene i form av en mer selvstendig og betydningsfull stilling. Dette fordi deres nye overordnede, amtskasserere og politimestre, som arvet av fogdene henholdsvis oppebørselen og politiforretningene, ikke hadde den samme innflytelse på lensmenn og innbyggere (Olafsen 1930:107).

Ved den samme loven fikk lensmennene tillagt de tjenester de tidligere hadde ytt på fogdens vegne, for eksempel skatteinnkreving og eksekusjonsforretninger. På landet ble også bestyrelsen av offentlige valg og utstedelse av handelsbrev betrodd lensmennene. Denne mer selvstendige posisjonen ble senere forsterket gjennom lover som i 1896 (forandringer i formannskapslovene) og 1900 (om manntall og Stortingsvalg). Lovene la føringen av manntallet over de stemmeberettigede på landet over på lensmennene. Det er i tillegg en rekke lover som har utvidet deres myndighet som styrere av takster og skjønn. Alle disse lovene har befestet lensmennenes stilling, men også bidratt til å øke deres arbeidsmengde (Olafsen 1930:107-108).

Fra gammelt av var lensmennene også bidragsfogder. De skulle opprette saker der barn var født utenfor ekteskap. Fylkesmannen bestemte bidragenes størrelse, mens lensmannens oppgave var å kreve inn bidragene, føre regnskap over disse og foreta indeksregulering av bidragenes størrelse. Funksjonen som bidragsfogd opphørte 1. oktober 1992 da arbeidet ble overtatt av trygdekontoret (Haugen & Krogh 2005:111).

Loven om embetsverket (1894) gjorde slutt på fogdeembetet. Nå falt flere oppgaver på lensmennene. Pengeansvaret økte og skatteloven fra 1894 påla lensmennene å kreve inn statsskatt som ikke var betalt før forfall. Inkasso, kvittering, ekspedisjoner og regnskap for geistlige embetsmenn og kirkesangerlønn bidro også til arbeid. Prestene brukte også lensmannen til innkreving av sportelinntekter, et slags privat engasjement mot betaling fra 4 – 6 %. Når dette ble en offentlig sak, sank betalingen til rundt 2 %, på grunn av at prestetienden tilfalt staten etter den nye loven. Innkreving av offentlige avgifter som fiskeritilskudd, refusjon for utlegg til hjemsendte sjøfolk, arveavgift, gebyr for etterstempling av dokument m.m. tok også lensmennene seg av.

Antall oppgaver som skulle utføres økte drastisk mot slutten av det 19. århundret og inn i det 20. århundret. Det krevde definitivt sin mann å skjøtte alle disse oppgavene som samfunnet la på lensmennene. Stadig voksende samfunnsoppgaver og statens sterkere inngripen innenfor de fleste områder var med på å øke lensmannens gjøremål fra år til år. Som personal – og lokalkjent i bygda var lensmannen et naturlig mål for så vel offentlige som private henvendelser. En lensmann måtte kjenne og vite alt. Lensmannskontoret var derfor bygdas verdslige sentrum både på godt og vondt. Lensmannen var på dette tidspunktet en altnuligmann hevder Olafsen (1930) videre.

Etter unionsoppløsningen med Sverige i 1905, skulle ny styreform stemmes over. Her møter vi lensmennene som ledere i de fleste valgstyrene. Konstitusjonelt var tiden fra 1905 og frem til okkupasjonstiden uten store endringer, preget av en jevn utvikling både politisk og i forvaltningen. Lensmannens arbeidsoppgaver fortsatte å øke i denne tiden. Norges Lensmannslag var godt etablert og ble hørt når

lovforslag som berørte deres gjøremål skulle gjennomgå. Lovene av 1906 og 1909 om valg, knyttet etaten enda nærmere denne ordningen, noe som la grunnlaget for den senere tradisjonen med lensmenn som formenn i valgstyrene (Nordstoga 1992:104).

Juryloven hadde økt arbeidsmengden for lensmennene. Prinsippet om offentlig påtale fikk konsekvenser for politiarbeidet. Lensmannen måtte ta imot meldinger og skrive de ned. Selve etterforskningen utgjorde å samle bevis og avhøre vitner m.m.. Lensmannens etterforskning måtte være mer nøyaktig enn før. Minst 15 opplysninger av forskjellig karakter skulle innhentes om den siktede. Nye vitner skulle avhøres, innkallelse av bøtlagte eller straffedømte til soning hørte også med. Dette kjenner vi til fra vår egen tid. I tillegg kom assistanse for vitner og andre ved reiser til rettsmøter. Lensmannen hjalp også til med å skrive regninger. Dette arbeidet ble utført med liten betaling og innenfor den faste lønnen som var svært liten mente Ole Lie Singdahlsen. Singdahlsen, utdannet cand.jur., forfatter og senere førstearkivar ved Riksarkivet, ble i 1909 valgt av departementet til å se nærmere på arbeidssituasjonen til lensmennene. Hans arbeid ble lagt frem allerede i 1910. Singdahlsen mente at grunnen til mangelen på kvalifiserte søkere, var dårlig lønn. Dette førte til at kravene til kvalifikasjon og kompetanse ble redusert. Lensmennene var fullt og helt tjenere for staten med dårlig betaling, uten at arbeidsgiveren tok konsekvensen av dette. Han krevde fullt forsvarlig lønn som samsvarte med arbeidet. Singdahlsen mente også at lensmenn burde få full fastlønn som andre tjenestemenn, noe som var i samsvar med Norges Lensmannlag sitt krav. Allikevel ble det ikke noen nevneverdig endring i lønnsforholdene som følge av rapporten (Nordstoga 1992:104-108).

Lagrettsloven av 1854 påla lensmenn å føre lister over rettsvitner. De måtte føre manntall over alle som kunne oppnevnes til doms – og lagrettsmenn. Kunngjøring om utleggelse av manntallet, møte i herredstyret og forslag til valg. Deretter skulle lister sendes til lagmannen og dommeren. Disse oppdragene skulle i tillegg utføres uten utlegg for det offentlige. Lensmannens plikter som veitilsynsman var allsidig og krevende. Regnskap, ombygging av broer, vedlikehold, føre lister og sette bort veiarbeid var bare noen av oppgavene. Løsgjengerloven av 1900, den nye fengselsloven av 1901 og utvidelse av skatteinnkrevingen kom i tillegg. Singdahlsen mente at det ikke var noen annen tjenestemannsgruppe som "...hadde så byrdefullt arbeid, så mange utlegg og så lite betalt" (Nordstoga 1992:107). Sportler sammen med bigesjeftigelser var nødvendige for å kunne livnære seg. Forholdene hadde forandret seg og lønnen burde reflektere dette mente Singdahlsen. Statistisk sett var gjennomsnittsinntekten i 1909, 1900 kr i året, noe som i følge Singdahlsen var for lite. I 1909 ble det også utredet en ny håndbok for lensmenn (Nordstoga 1992:104).

Under første verdenskrig kom det en rekke lover, uavhengig av krigen, som gikk på gjøremålene til etaten. I 1915, kom en lov om tvangsfullføring. Her var lensmannen, som eneste namsmann i distriktet styrer av tvangsforretninger. Skjønnsloven i 1917 om ekspropriasjon og odelsløsninger var en annen. Skatt på inngangspenger ble også innført i 1917. Lensmennene ble selvskrevne oppkrevdere (Nordstoga 1992:110).

1940-1945

Krigen skapte en ny situasjon med mange utfordringer også for lensmannsetaten. Da okkupasjonen var et faktum, tok det ikke lang tid før politiet ble omformet. Det hadde frem til nå vært politiet og lensmannsetaten som hadde tatt seg av kontakten med okkupasjonsmakten etter hvert som de rykket frem. Den lokale politimester eller lensmann fungerte som en slags støtpute i forhold til okkupanten.

For å innføre nazismen i Norge trengte tyskerne et sterkt politi. Politiminister Jonas Lie bad under et foredrag for politiet sommeren 1940 saklig og rolig om at etaten skulle bli på sin post og holde ro og orden etter beste evne. På senhøsten og inn mot julen ble det satt i gang omfattende aksjoner for å få politiet til å slutte opp om Nasjonal Samling. Mange i etaten valgte å slutte seg til partiet. Arbeidsutvalget i Politiforbundet vedtok 6. desember 1941 å tilråde innmelding. På landsbasis gikk 42 % av alle politifolk inn i NS. Dette var et høyt tall sammenlignet med andre offentlige tjenestemenn (Nordstoga 1992:116-119).

Hvordan var det i Sogndal?

Andreas Faleide satt som lensmann i Sogndal under okkupasjonstiden. Faleide søkte også avskjed fra stillingen i brev til fylkesmannen 21. mars 1942. Departementet innvilget hans avskjedssøknad og meddelte at denne skulle regnes etter at det offisielt hadde blitt ansatt en ny lensmann. Stillingen ble utlyst i 1942. En registrert søknad funnet i fylkesmannens arkiver var fra Ivar Bernhard Breivik, fra Romsdal. Han jobbet som praktiserende sakfører i Trondheim på denne tiden. Fra søknaden går det frem at han hadde vært medlem av Nasjonal Samling siden 20. juni 1941 uten å holde noen form for tillitsverv i partiet. Den 17. juni samme år, går det frem av brev fra departementet til fylkesmannen med beslutning om at Faleide skulle fortsette i stillingen som lensmann i Sogndal. Det ble dermed ikke ansatt noen ny lensmann selv om Faleide søkte og fikk innvilget avskjed (Fylkesmannen i Sogn og Fjordane). Dette synes å ha vært en protest fra Faleide mot okkupasjonsmakten og Nasjonal Samling. At Faleide hadde to sønner som også var aktive i motstandsbevegelsen, er også med på å bygge opp om at det var en protesthandling. Den ene sønnen, Edvard Faleide søkte også stillingen som lensmann i Sogndal etter at faren nådde aldergrensen for offentlige tjenestemenn 13. mars 1948. Edvard Faleide døde 1950 i Ålesund som følge av senskader etter tortur våren 1945 (Timberlid 2007:492).

Under utlysningen av stillingen ved Faleides avskjed, ble arbeidsoppgaver og ansettelsesvilkår konkretisert gjennom følgende syv punkter: 1) Å bosette seg på det stedet i distriktet fylkesmannen fastsetter, 2) gi trygd for de offentlige midler som lensmannen har ansvaret for, 3) holde telefon på kontoret, 4) ikke ta på seg lønnet ekstraarbeid uten tillatelse fra fylkesmannen, 5) på egen kostnad lære seg praktisk skjønn om veistell etter nærmere påbud fra fylkesmannen, 6) uten skadebot finne seg i at veitilsynet blir overdratt til andre enn lensmannen og 7) å holde arrest dersom det blir påkrevd og foreta fangetransport etter de retningslinjer som til enhver tid gjelder.

Det ble tatt vanlig etterhold om mulige forandringer med hensyn til deling av distriktet og gjøremålene i stillingen og om lønnsredusering som dette måtte føre med seg. Videre måtte den som ble ansatt finne seg i mulige endringer i de lover

som ble nevnt ovenfor. Søkerne måtte også melde fra om at de behersket både bokmål og nynorsk.

Lensmann Faleides protokoller over viktige tjenestehandlinger frem til september 1940 viste at han stod overfor mange innfløkte saker. Oppgjør etter krigsskader og etterbetaling av lønn til norske soldater brukte han også tid på, selv etter at tyskerne hadde kommet til Sogndal. Saker som kan belyse forholdet mellom folk fra Sogndal og tyskerne er imidlertid få. En erstatningssak Faleide innberettet, gjaldt en regning som saksfører Borchsenius sendte på vegne av disponent Offerdal ved Lerum Saftfabrikk. Faleide skrev: ”Søknad om erstatn. av tyske myndigheter fra Kr. Offerdal for bruk av påhengsmotorbåt og skadegodtgjørelse.

- 1: Skade på motor kr. 55,-
 - 2: Frakt og assurance kr. 30 (ca.)
 - 3: En åre og 1 båtshake brukket kr. 5
 - 4: Leie av båten 23/5-3/6 40
11 dager a kr. 5 kr 55
- Tils. kr 145.”

Faleide sendte dette brevet til politimesteren 19. september 1940. Han kunne ikke uttale seg om post 1 og 2, men båten ble rekvirert og levert etter avtale og ble straks tatt i bruk. Faleide var ikke tilstede ved tilbakeleveringen (...so han sa... 2008:3).

I 1944 kom det frem i et brev fra lensmann Faleide til ordføreren i Sogndal at det tyske sikkerhetspolitiet hadde klaget over tilstanden angående blendingen. Om dette ikke ble utbedret, ville det føre til sanksjoner fra tyskerne. Hvilken straff ble ikke nevnt i advarselen. Faleide påpeker videre at de rådende arbeidsforhold ved lensmannskontoret gjorde at han ikke hadde ressurser til å sette noen på blendingsvakt uten at det gikk utover annet arbeid. Han arbeidet selv mye overtid. Lønn til ekstrahjelp eller hjelpekonstabel bidro staten heller ikke til. Faleide hadde i 1944 et betjenttilskudd pålydende 900,- kr. Han ba derfor kommunen ansette en blendingsvakt som hver kveld skulle ta en rundtur for å sjekke blendingen under Eggjaberget og innover til Kvam, Åberge, Barsnes og Loftesnes. Han regnet trusselen om straff og/eller sanksjoner som reell og så det i bygdas interesse å ansette noen til dette formål (...so han sa...2009:omslagsside).

Beretningene fra Sogndal eksemplifiserer noen av utfordringene den lokale lensmannen hadde under krigen. Gjennom disse ser vi også hvordan lensmannen fungerte som kontaktledd mellom bygdeinteresser og okkupasjonsmakten.

Presentasjonen følger utviklingen frem til 1945. I etterkrigstiden knyttes lensmannens ansvars – og arbeidsområder nært til spørsmål relatert til avlønning. Dette blir nærmere omtalt i avsnittet om avlønning side 14.

Kvalifisering og ansettelsesforhold

Som beskrevet ovenfor, var lensmannens ansvarsområder og arbeidsoppgaver omfattende, og antall oppgaver økte betydelig mot slutten av det nittende århundret og inn i det tyvende. Parallelt stilte utviklingen i siste halvdel av 1800 – tallet større krav til kompetanse hos lensmenn spesielt i de større og mer sentrale

strøk nær byene. Dette gjaldt mindre for de avsidesliggende distriktene med dårlig utbygde veier. Kompetansen som var ettertraktet her, var i forhold til retts hjelp og servicetjeneste. Behovet for juridisk bistand og avstand til advokater bidro til dette. På generell basis var det også mange som mente at kravene til kompetanse hos lensmennene burde økes (Nordstoga 1992:98).

I tiden rundt Singdahlsens undersøkelser i 1910 (jf. side 5), var rundt 40 % av lensmennene rekruttert fra bygdefolk uten relevant erfaring eller kvalifikasjoner. Under halvparten hadde bakgrunn i politi – eller lensmannsetat, og 10 – 15 % hadde praksis fra embetskontor (Nordstoga 1992:107). Lensmennene i Sogndal skiller seg ut fra hovedmønsteret her ved å tilhøre den prosentdelen som hadde praktisk erfaring fra embetskontor.

Loven av 30. juni 1884 om ansettelse av lensmenn legger den avgjørende myndighet hos herredsstyret. Dette skjedde ikke uten konflikt og dragkamp. Stridsspørsmålet gjaldt graden av fornuftighet ved å legge ansettelsen av statlig så viktige embeter til herredsstyret, som jo representerte kommunale interesser og var sammensatt etter politiske hensyn. Ville politiske hensyn, bygdeinteresser, slekt og vennskap stille faglig kompetanse i skyggen? Dette kunne synes å være et poeng. På den andre siden betydde ansettelsen av personer til dette embetet mye for bygdene og deres befolkning. For folk kunne selve mennesket og hans personlige egenskaper telle like mye som deres tilegnede dyktighet i utførelsen av embetet. Førstehånds kunnskap om bygden og deres folk, i tillegg til evne til å omgås disse, var av stor betydning på grunn av de vanskelige og ømtålige oppgavene han var satt til (Olafsen 1930:97).

Stortingets justiskomite i 1884, ved formann A. Quam, uttalte i sin innstilling at det i loven ville ligge en garanti for at ansettelsen ville gagne både kommunene og deres innbyggere så vel som det offentlige. Frem til 1930, hevder Olafsen, hadde dette vist seg å være rett. Aldri hadde lensmannsstanden stått høyere i kurs enn på dette tidspunktet. Olafsen beskriver lensmennene som dyktige og karaktersterke menn som med ære hadde fylt sin stilling (Olafsen 1930:97).

Olav Nordstoga trekker frem 1905, i likhet med 1814, som et periodeskille. De politiske endringene er velkjente, men disse årstallene er også naturlige skiller for lensmannsetaten. Utvikling, nytenking og endring er stikkord for perioden. Dette gjaldt ikke minst på bygdene. Utbyggingen av det lokale selvstyret gjorde sitt til at bygdene selv fikk større innvirkning på ansettelsesprosessen av lensmenn. Denne problematikken fikk ikke noen endelig løsning i perioden, men står heller som en nødvendig fase lokalsamfunnet måtte gjennom. Økning i antall lensmannsdistrikt som følge av tyngre arbeidsmengde, skulle lette noe av presset på stillingen. Etaten jobbet for å bli kvitt stempelet som en bistilling, men hadde fortsatt en vei å gå på dette området og de konsekvensene dette etter hvert skulle få for det lønnsmessige. Det nye demokratiet viste stor interesse for etaten og mange regnet lensmannen som den viktigste tjenestemannen i lokalsamfunnet (Nordstoga 1992:104).

Ansettelser i Sogndal

22. mars 1916 sendte Lem et brev til amtmannen om at han etter 37 års virke som lensmann i Sogndal følte seg trøtt og utslitt. Han følte seg heller ikke frisk og søkte derfor avskjed fra stillingen (Sogndal Lensmannsbestilling 22.mai 1916).

Etter Lem sin avskjed søkte Andreas Faleide forflytning fra Hyllestad til den ledige stillingen i Sogndal. Faleide ble født 1878 i Innvik i Nordfjord, Han hadde middelskoleeksamen og hadde også vært midlertidig ansatt ved Nordfjord Sorenskriverkontor. Fra 1898 var han betjent under lensmann Steen i Ytre Holmedal. Han var lensmann i Hyllestad fra 1. juli 1911 frem til han søkte stillingen i Sogndal.

Nils Lem, Andreas Faleide, Hans Sjøthun og Anders Fossøy hadde alle erfaring fra embetet før de ble ansatt som lensmenn i Sogndal. Lensmann Lem hadde som nevnt tidligere erfaring som assistent hos sin far, ansettelse hos fogden og amtmannens kontor. Andreas Faleide hadde vært både lensmannsbetjent i Ytre Holmedal og lensmann i Hyllestad før han søkte og fikk stillingen i Sogndal. Hans Sjøthun hadde praktisk erfaring som både lensmannsbetjent og lensmann i Hafslo. Det samme gjaldt også Anders Fossøy, som hadde vært både betjent og lensmann i Årdal (Fylkesmannen i Sogn og Fjordane). At alle de fire lensmennene ansatt i tiden fra 1874 – 1974 hadde praktisk erfaring fra embetet, er med å bygge opp under teorien om at utdannelse og kompetanse ble prioritert høyere eller i hvert fall på lik linje som politiske interesser i Sogndal i denne perioden.

Debatt om kvalifikasjoner og ansettelse

Lensmannslaget diskuterte dette spørsmålet med jevne mellomrom, men kom ikke frem til en felles linje. Meningene var ulike. Bedre allmennutdannelse og praksis som lensmannsbetjent eller fra embetskontor var kvalifikasjoner som fikk størst tilslutning. I lensmannsbladet gikk diskusjonen og flere tok til ordet for en lovendring. I 1914 meldte bladet at lensmannsbetjenter i Hedmark tenkte å sende inn et krav til Stortinget om at lensmannsbetjenter og embetskontorister burde stå fremst i køen når nye lensmenn skulle ansettes ved lov. I 1924 sendte formannen i landslaget, Hans Strømsæther, forslag til departementet om at politiskolen burde bli obligatorisk. Dette førte ikke frem. Han påpekte at dette var et mangefasettert spørsmål og så problemene knyttet til kravene om utdannelse og kompetanse. Lensmannen skulle fortsatt være en bygderepresentant og stillingen var mangesidig. Allikevel mente Strømsæther at fagkunnskap ikke lenger kunne skyves til side (Nordstoga 1992:108 – 110).

Innleggene fortsatte og en lensmann skrev at det ble verre etter at ansettelsesrådet kom i funksjon i 1919. Denne lensmannen mente at de to politisk valgte medlemmene av rådet var påpasselige med at herredsstyrets innstilling ble avgjørende. Lensmannsbetjentene ble etter hvert mer og mer aktive i arbeidet for en endring i lovverket. Selv om retten til ansettelse gikk over til et ansettelsesråd, førte dette ikke til forandring om kravene til kvalifikasjoner. Allikevel var dette som det meste annet i samfunnet i utvikling og i bevegelse. Derfor ble det mer og mer vanlig å innstille de lensmenn som søkte, embetskontorister eller lensmannsbetjenter. Herredsstyrene så også med tiden fordelen med kvalifiserte søkere. Embetskontorister hadde som regel bakgrunn i bygdemiljø og ble dyktige og respekterte lensmenn. Av teoretisk utdannelse var underoffiserskolen det mest

vanlige. Dette var en god og billig skole for bygdeungdom. En fullstendig nyordning i ansettelsespraksisen fikk derimot ikke noe gjennomslag (Nordstoga 1992:110).

Ved kongelig resolusjon 13. juni 1919 ble lensmennene regnet som statstjenestemenn og går dermed under loven om offentlige tjenestemenn av 15. februar 1918. Som følge av dette går ansettelsen over fra fylkesmannen (amtmanden) til "...denne og 2 av fylkestingets valgte menn (fylkesrådet) og i tilfelle av dissens innen dette til Finansdepartementet" (Olafsen 1930:98).

Den første verdenskrigen førte til rasjonering av varer og administrative tiltak. Dette ble merkbart for lensmannsetaten. Krigen er lite nevnt i lensmannslagets protokoller, men det ble gitt uttrykk for at krigstiden påførte etaten mer arbeid. Spesielt i form av fremmed – og skipskontroll, men også innføringen av priskontroll, kontrollere at maksimalprisene ble overholdt og alminnelig rasjoneringskontroll som beslag av varer i straffesaker var aktuelle oppgaver.

Politoloven av 13. mars 1936 trådte i kraft 1. januar 1937. Med unntak av visse endringer gjelder denne loven den dag i dag (1992). Denne loven ble starten på et formelt rikspoliti i Norge. Det kommunale ansvaret for politietaten ble borte. En egen lov gjelder for lensmenn.

Etterkrigstiden

Lensmennene skulle spille en viktig rolle etter frigjøringen av Norge. Mange lovlig ansatte lensmenn var avsatt av den tyske okkupasjonsmakten. Disse ble nå gjeninnsatt i sine stillinger. Der lensmenn som av forskjellige grunner var borte, ble det konstituert nye av fylkesmannen. Første oppgave var å mane til fred og orden. De nye lensmennene fikk sine instruksjoner, flesteparten noen dager før den offisielle kapitulasjonen, fra hjemmefrontens tillitsmenn i bygda. Disse instruksene er veldokumenterte og må regnes å ha vært relativt like over hele landet. Et moment i forhold til ansettelsene, var at de som ikke hadde vært lensmenn før i samme distrikt, kun var oppnevnt på midlertidig basis. Det var, i følge et rundskriv sendt ut til en konstituert lensmann i et distrikt i Telemark, "...forbeholdt de ordinære myndigheter senere å foreta endelig besettelse av stillingen etter de gjeldende regler for dette" (Nordstoga 1992:124).

Nå startet den virkelige jobben for lensmennene. Først og fremst innebar jobben den voldsomme etterforskningsinnsatsen som nå måtte gjennomføres for å finne ut hva som var av strafferettslig interesse og som kunne gi grunnlag for påtale. Ved alle politikammer ble det nødvendig å bygge opp landssvikavdelinger. Sør – og Vestlandet hadde i 1940 den laveste andelen av NS-medlemmer som var lensmenn. Stemningen blant lensmenn var en annen her enn på Østlandet. Det virket som det blant lensmennene ikke var noen spesiell vilje til å gå inn i Nasjonal Samling på Sør – og Vestlandet (Nordstoga 1992:131). At andelen var større på Østlandet og andre deler av landet, har mange forklaringer.

I etterkrigstiden var første steg å ansette lensmenn i de ledige stillingene. De lensmenn som hadde sittet før de ble avsatt av okkupasjonsmakten og hadde overlevd krigen, utgjorde grunnstammen i etaten. Allikevel var mange stillinger

ledige, og de konstituerte hadde stort sett blitt rekruttert fra betjentstanden. I noen tilfeller hadde det blitt konstituert bygdefolk uten praktisk erfaring. Noen av disse forble i sine stillinger etter at de hadde fungert en tid. Dette gjaldt stort sett i de mindre distriktene. Lensmannsstillinger var populære og ettertraktet. Det faktum at det i perioden 1874 – 1974 bare var fire lensmenn som innehadde stillingen i Sogndal, medvirker til å understreke dette (jf. side 1). I etterkrigstiden hadde utviklingen kommet så langt at de faglige kvalifikasjonene ikke lenger kunne settes til side.

En vesentlig endring etter krigen var at lensmannsetaten kom inn under Justisdepartementet. Dette representerte en nødvendig og naturlig endring. Embetet tok fatt der det hadde sluttet i 1940, bortsett fra at det som følge av krigen kom ekstra skatte – og avgiftsinnkrevinger (Krigsskadetrygd til finansiering av gjenoppbyggingen). Omsetningsavgiften, som når den kom i 1935, lå på 1 %, ble økt til 10 % fra 1940. Denne innkrevningen, i tillegg til de årlige skattemøtene, var lensmannens jobb.

Ikke mange år etter krigen var stats – og kommuneadministrasjonen i utbygging og utvikling. Dette var et forvarsel om den store omveltningen som skulle komme.

Den 9. mars 1948 kom en innstilling om lensmenns ansettelse fra Landpolitikomiteen. Dette dokumentet førte til et forslag til ny lov. Siden 1814 hadde dette spørsmålet blitt tatt opp med jevne mellomrom, den siste tiden av lensmenns – og betjentenes egne organisasjoner. Komiteen ga en historisk fremstilling over hva som tidligere var gjort og hvilke endringer som var gjennomført. Allerede i 1936 hadde Norges Lensmannslag kommet med forslag til Finansdepartementet om en snarlig forandring. Som en provisorisk ordning skulle ansettelsesrådet utvides fra tre til fire medlemmer ved at det ble supplert med en lensmann. Etter at saken ble lagt frem for fylkesmennene, ble det hele utsatt frem til en endelig avgjørelse kunne tas (Nordstoga 1992:135-136).

Ansettelsesprosessen i Sogndal 1948-1951

At lensmannsstillingene var populære, viser også ansettelsen av ny lensmann i 1948. I alt 14 søknader ble oversendt fra fylkesmannen til denne stillingen. Av disse 14 var 11 direkte tilknyttet Politi – og Lensmannskontorer. De tre andre var fylkesrevisor, kontorfullmektig og dommerfullmektig.

I avskrift fra møte om ansettelse av ny lensmann i Sogndal 9. oktober 1948, stemte formannskapet for følgende nominering til stillingen: nr 1. Edvard Faleide, nr 2. Hans Sjøthun og nr 3. Sigvart Sørum. Politimesteren i Sogn, Skattefogden, Overingeniøren for veistellet og Sorenskriveren i Indre Sogn hadde alle følgende innstilling: nr 1. Oddvin Sindre, nr 2. Hans H. Sjøthun og nr 3. Edvard Faleide.

Av utskrift fra møteboken for ansettelse av tjenestemenn, går det frem at det den 21. desember 1948 ble holdt et møte i ansettelsesrådet for lensmenn i Sogndal. Hans H. Sjøthun ble her enstemmig ansatt med virkning fra 1. januar 1949. I et brev til fylkesmannen, datert 25. januar 1949, skriver avtroppende lensmann Andreas Faleide at han har mottatt melding om at Hans Sjøthun etter søknad hadde fått utsettelse til 1. mars med å tiltre stillingen som lensmann i Sogndal.

Faleide ble konstituert frem til samme dato. Av utdannelse hadde Hans H. Sjøthun Framhaldskole, Folkehøyskole, Statens Politiskole og diverse etterforsningskurs. Han hadde også vært lensmannsbetjent i ca. fire år, lensmann i Hafslo i 13 år og formann i forliksråd ca seks år. Et interessant poeng i denne forbindelse er at ansettelsesrådet gikk imot formannskapet, politimesteren, skattefogden og sorenskriveren i Indre Sogn. At formannskapet innstilte Edvard Faleide, kan ha hatt sammenheng med at hans far, Andreas Faleide, var godt likt og hadde en sterk posisjon i lokalsamfunnet. Det var heller ikke uvanlig på denne tiden at lensmannsstillingen gikk i arv. Det gamle synet med å regne lensmannen som en bygdetillitsmann kan ha vært hovedgrunnen til formannskapets holdning (jf. side 14). Edvard Faleide søkte 25. november utsettelse til Justisdepartementet med hensyn til tiltredelse av en stilling i Ålesund. Dette kan tyde på at Faleide forventet en eventuell ansettelse i Sogndal siden han av formannskapet hadde blitt innstilt som nummer en.

Hans H. Sjøthun takket imidlertid ja til stillingen som lensmann i Hafslo fra 1. mai 1950 etter kun ett år i stillingen. Hans Sjøthuns avskjed fra embetet i Sogndal var knyttet til personlige eiendomsinteresser på Hafslo (Aaberge pers. meld.). I brev datert 1. mars 1950 går det frem at stillingen som lensmann i Sogndal allerede var utlyst, men at man ikke kunne regne med å ha ny lensmann på plass til 1. mai. Det ble derfor nødvendig å konstituere en midlertidig lensmann fra denne datoen. Valget skulle falle på betjent av klasse II, Reidar Andresen, som også sa seg villig til å bekle stillingen. Begrunnelsen for å konstituere Andresen var at han allerede hadde jobbet som betjent i Sogndal i mange år og hadde kvalifikasjonene til å utføre embetet. Å finne en habil og kvalifisert person til den kortvarige stillingen var nok vanskelig, derfor falt valget på Andresen. Det kommer ellers frem av brevet at det var lite trolig at Andresen ville søke stillingen permanent.

Lensmannsstillingen ble på nytt utlyst i 1950. Denne gangen var det 13 søkere til stillingen. Av disse hadde 12 direkte tilknytning til Politi – og Lensmannskontorer, fem av disse var lensmenn i andre distrikter. Den siste var kontorfullmektig H.M. Wolff fra Bergen. Anders Fossøy ble 27. oktober 1950 av ansettelsesrådet tilsatt som lensmann med virkning fra 1. januar 1951. Møtet ble holdt på Hotell Bristol i Bergen. Ansettelsesrådet stilte seg enstemmig bak anbefalingen fra Sogndal Herredsstyre. Anders Fossøy hadde folkehøyskole, befalsskole, realartium og korrespondanseskole i flere fag. I tillegg til dette to år i forretning, kontorist hos lensmann i flere år, lensmannsbetjent fra 1. juli 1945 og lensmann i Årdal fra 1. oktober 1947. Den 4. november samme år sender Fossøy brev til fylkesmannen der han takker ja til stillingen. Andresen gikk som ventet tilbake til stillingen som lensmannsfullmektig (Fylkesmannen i Sogn og Fjordane).

Videre utvikling av kvalifiserings – og ansettelsesforhold

Forholdene i samfunnet og utviklingen i offentlig forvaltning hadde grepet sterkt inn i lensmannens arbeid, ansettelsesgjennomføringen stod i en annen stilling enn før. Lensmannen hadde mer og mer blitt statens tjenestemann. Arbeidsmengden hadde økt i tillegg til at karakteren som statsansatt hadde blitt klart formulert gjennom tjenestemannsloven av 1918 og kongelig resolusjon av 13. juni 1919. En naturlig konklusjon på dette, mente Landpolitikomiteen av 1948, ville være at lensmenn ble ansatt etter de samme retningslinjer som andre statstjenestemenn.

Nordstoga poengterer at når det allikevel var andre regler for ansettelse av lensmenn hang det sammen med den politiske utviklingen på 1800 – tallet. I 1948 var det ikke noe grunnlag for at den gamle forfatningsstriden skulle ha noe å si. Med tiden ble det også et behov for å skaffe betjenthjelp, men også krav om at disse skulle ha de nødvendige kvalifikasjonene. Lensmannsbetjentene hadde nå blitt en stand som det offentlige hadde like stor interesse av som andre statstjenestemenn. Komiteen mente at lensmannsstillingene i større utstrekning burde bli opprykksstillinger for kvalifiserte og dyktige betjenter. Det hadde på denne tiden kommet sterke klager fra betjenter som følte seg forbigått ved ansettelsen av nye lensmenn. Det var tydelig at innstillingene fra herredsstyrene ofte hindret betjenter fra opprykk. Komiteen var enstemmige i at en forandring av ansettelsesreglementet var på sin plass (Nordstoga 1992:136-137).

Selv om innstillingene fra herredsstyrene ofte hindret betjenter fra opprykk, hadde det sannsynligvis vært i bygdens interesse at herredsstyrene hadde innflytelse på ansettelsesprosessen. På dette punktet mente Landpolitikomiteen fra 1948 (jf. side 11) at kommunens rett til å uttale seg burde bli opprettholdt, uten at det gikk ut over andre viktige hensyn. Komiteen satte ut ifra dette følgende kriterier til ny lov: Lensmennene blir ansatt av kongen. Et innstillingsråd, med en lensmann som medlem, gir sin innstilling etter at herredstyret har uttalt seg. Så blir lensmannen ansatt av Kongen.

Det skulle ta flere år før saken ble fremmet. Først med proposisjon nr. 58 i 1959 til 1960 kom det forslag om ny lov vedrørende ansettelse. Denne proposisjonen tok for seg ansettelsesspørsmålet, i tillegg til lønsspørsmålet, men bare med endring i ansettelsesreglene fremsatt som lovforslag. Anbefalingen fra Justis – og Politidepartementet 1. april 1960 bygde på landpolitikomiteens innstilling og forskjellige andre instansers uttalelser. Det første departementet tok opp til vurdering var eventuell opphevelse av loven fra 1884, og om ansettelser skulle gjøres etter loven om offentlige tjenestemenn fra 1918, og etter særregler gitt av Kongen. Departementet ble stående ved at særregler burde bli gitt ved lov.

Landpolitikomiteen hadde som tidligere nevnt uttalt at innstillingen fra herredsstyret ikke burde være bindende. De som uttalte seg om dette hadde støttet ordningen, bortsett fra Norges Herredsforbund. De ville beholde ordningen som den var. Departementet landet på den samme konklusjonen som Landpolitikomiteen. De mente videre at det ikke fantes noen grunn til å lovfeste regler om uttale fra andre enn kommunestyret. De påpekte imidlertid verdien av anbefalingene fra politimester, sorenskriver og skattefogd. Regler om dette kunne fastsettes i medhold av loven. Norges Lensmannslag og Lensmannsbetjentenes Landslag støttet prinsipielt framlegget om ansettelse av Kongen. Kommunal – og Arbeidsdepartementet og Riksadvokaten hadde ingen bemerkninger, mens flertallet av fylkesmenn og Norges Herredsforbund gikk til dels sterkt imot dette. Justisdepartementet fant ingen grunn til å gå inn for ansettelse i statsråd.

Departementet ba da om en uttalelse fra Norges Lensmannslag og Lensmannsbetjentenes Landslag om hvorvidt de fant det nødvendig å være representert i ansettelsesrådet. Begge organisasjoner ga avkall på representasjon i rådet under forutsetning av at herredsstyrets bindende innstillingsrett falt bort. Justisnemnda i Stortinget hadde ingen prinsipielle bemerkninger til forslaget fra

departementet. De drøftet inngående reglene i den gamle loven som ga herredsstyret den bindende innstillingsretten. Det var tvil på dette punktet, men en samlet vurdering gjorde at nemnda godtok forslaget.

Den 16. juni 1961 vedtok Stortinget endring i loven med nye vedtekter om ansettelse som det var foreslått av departementet. Som en konsekvens av dette ble ansettelsesrådet sammensatt av fylkesmannen som formann og to andre medlemmer, valgt av fylkestinget (Nordstoga 1992:137-138).

Ansettelsessaken fullført

Den nye loven vedtatt i 1961 betydde så godt som slutten på å ansette søkere utenfor lensmannsetaten. Allikevel kan man knapt hevde det var denne loven som innførte den nye praksisen i ansettelsesprosessen. Kravene til fagutdanning hadde økt gradvis etter krigen. I perioden 1952 - 1967 var det bare en lensmann som hadde blitt ansatt uten praktisk erfaring fra etaten. I 1923-1933 var 20 % av de som var i stilling lensmannssønner, mens i 1980 hadde tallet gått ned til 12 % (Nordstoga 1992:140). Etter krigen ble det slutt på at stillingen gikk i arv og regelen var at ingen kunne bli betjent under sin far. For at denne overgangen skulle foregå så smidig som mulig, ble det etter søknad gjort unntak. Det gamle synet med å regne lensmannen som en bygdetillitsmann hadde vært hovedgrunnen til at bygdefolket holdt på sin innstillingsrett. Som et resultat av at utviklingen krevde faglig kompetanse, var ikke dette lenger et tema. En epoke var nå slutt. Utviklingen gikk sin gang og det vesentlige ved stillingen er bevart. Lensmannen hører fremdeles til i bygda og er en naturlig del av lokalsamfunnet hevder Nordstoga videre (Nordstoga 1992:135-140).

Avlønning

Parallelt med diskusjonene om kompetanse - og ansettelsesforhold kan vi også identifisere viktige spørsmål knyttet til avlønning av lensmennene i perioden. Om vi tar utgangspunkt i kommisjonen av 1874, ble det her pekt på at det var flere lensmenn som hadde så lite offentlig arbeid at jobben måtte ses på som en bistilling. Dette gjaldt spesielt i mindre og avsidesliggende bygder. Kommisjonen tok videre med at det ikke alltid var like lett for lensmenn å finne seg arbeid som ga nevneverdige inntekter. Med stigende folkeopplysning, der evnen til selvhjelp økte, ble mulighetene til ekstraarbeid for lensmennene redusert. Det var allikevel kommisjonens konklusjon at ingen annen innehaver av en offentlig stilling hadde lettere for å skaffe seg biinntekt enn lensmannen. Kommisjonens flertall konkluderte med at man ikke kunne sette fastlønnen så høyt at den sammen med sportelinntektene kunne gi lensmennene fullt levebrød. Lensmann Simonsen, selv et medlem av kommisjonen, svarte til dette at det aldri hadde vært vanlig i noen yrker å regne med i lønnen det man tjente utenom. Videre pekte han på at flere amtmenn hadde opplyst om flere lensmenn som hadde fullt arbeid med offentlige saker (Nordstoga 1992:98).

Frem mot 1878 jobbet mange for å få mer ordnede lønnsforhold for lensmennene. Kommisjonen av 1874 skulle også overveie lønnsbetingelsene. I deres innstilling ble følgende skrevet om lensmennenes avlønning: "Lensmennenes forretninger både på grunn av deres mengde og beskaffenhet til deres utførelse, krever likeså

dyktige og innsiktsfulle som rettskafne og pålidelige menn. At de derfor har et billig krav på en avlønning, der står i et passende forhold til det med deres forretninger forbundne arbeid og ansvar, sier seg selv, men at dette krav ikke er skjedd fyldest ved de om lensmennesenes lønningsforhold for tiden gjeldende bestemmelser er formentlig for lengst erkjent” (Haugen & Krogh 2005:83-84).

Denne innstillingen førte til en ny lov sanksjonert av kong Oscar II 15. juni 1878. Den gjennomgripende forandringen med hensyn til lensmennesenes lønnsforhold kom med denne loven. Først da steg de i lønn, i en tid der utgiftene ved kontorholdet hadde steget (Olafsen 1930:71). Lensmannstollene falt bort i tillegg til noen andre mindre inntekter. Lensmennene skulle ha inntekter delt mellom fastlønn og sportelinntekter. Her ble satsene for de forskjellige forretningene økt. Det ble lagt til grunn at lensmannsambetet ikke var fulltidsarbeid og derfor skulle lønnes som tilleggsarbeid. I 1880 ble lensmennene pålagt å gå inn i den offentlige pensjonsordningen som ble innført i 1873. Punktet om at etterfølgeren skulle besørge sin forgjenger falt bort. Ved innlemmelse i pensjonskassen ble øvre aldersgrense for lensmenn satt til 70 år (Haugen & Krogh 2005:84-85).

Hvordan var lønnsforholdene i Sogndal?

Året 1890 rapporterte Lem en inntekt i fast lønn fra statskassen på 550,- kr. De uvisse inntektene eller sportelinntektene, utgjorde vel 1000,- kr. Av disse var det spesielt utpanting og utkastelse, stevninger og forliksklager og gebyrer i anledning auksjoner og registreringer som stod for mesteparten av inntektene. Samlet inntekt for bestillingen i 1889 var 2170,- kr. Lem hadde en nettoinntekt på 1453,- kr i 1889 (Fylkesmannen i Sogn og Fjordane).

Gjennomsnittsinntekten for 1892 – 1896 utenfor stillingen var 163,- kr pr. år. Finnmark hadde den høyeste gjennomsnittsinntekten med 300,- kr pr. lensmann, mens Buskerud var lavest med 58,- kr. Gjennomsnittlig netto års – inntekt var 1963,- kr pr. stilling på landsbasis, med store variasjoner fra stilling til stilling (Nordstoga 1992:101). Som vi ser, ligger lensmannen i Sogndal sine netto inntekter på denne tiden, 1890, i underkant av gjennomsnittet for stillingen på landsbasis.

Lensmannslaget, etablert i 1893, jobbet kontinuerlig med lønsspørsmål, og på landsmøtet i 1907 ble det vedtatt forslag om rasjonaliseringstiltak som kunne føre til mindre kontorutgifter. Dette som et forsøk på å øke lensmannens nettoinntekter. Dette ble ikke noen ubetinget suksess. Lønnsaken stod på denne tiden i stampe. Siden 1878 hadde dette vært en spore til debatt og nå hadde tiden kommet for å utføre noen konkrete tiltak. Grunnlaget for lønnen var arbeidsomfang og plikter, og disse trengte nærmere analyse og vurderinger (jf. tidligere omtale om Singdahlsens utredning fra 1910 side 5).

I 1915 hadde for eksempel lensmannen en fast inntekt på 1000,- kr. Den faste inntekten hadde bortimot doblet seg siden 1889. Nettoinntekten i 1915 lå på nesten 1700,- kr. Året før rapporterte Lem en nettoinntekt på 1970,- kr mens han i 1911 rapporterte en nettoinntekt på 1540,- kr. I lønnsoppgaven fra Andreas Faleide i 1918 kan vi lese nok en dobling i den faste lønnen i forhold til 1915. Nå lå den faste lønnen på 1850,- kr. Av disse var 1400,- kr oppført som dyrtidstillegg.

Dyrtidstillegg ble første gang i Norge gitt til offentlige tjenestemenn i 1917, men falt bort under deflasjonen i 1920 – årene (www.snl.no). I 1918 hadde Faleide en nettoinntekt på 2660,- kr (Fylkesmannen i Sogn og Fjordane). Å få et sammenligningsgrunnlag for å kunne si noe konkret om disse tallene har vist seg vanskelig fordi, som nevnt tidligere, er lønnsoppgavene tilfeldige og spredt.

Depresjonen

Lensmannsetaten var kanskje den delen av offentlige etater som fikk merke de harde 30 – årene sterkest. I høykonjunktoren etter 1. verdenskrig var det lett å få lån og mange lånte over evne. Tvangsauksjoner ble derfor konsekvensen når den økonomiske krisen rundt 1930 inntraff. Lensmannen kom i sentrum av denne tragedien. På Norges Lensmannslags sentralstyremøte i 1933 var nedgangstidene hovedpunktet på saklisten. Ikke bare hadde lensmennene en tung jobb som innkrever og auksjonsleder under depresjonen, deres egen økonomi ble også rammet. I løpet av 1933 hadde lønnen sunket til under halvparten.

En konflikt som kom i sterkt fokus under denne tiden handlet om en lensmann som i 1932 ble dømt til å betale 10.000 kr i erstatning for å ha unnlatt å inndra kjennemerket på en bil. Garantiforsikringen hadde gått ut, men lensmannen hadde tillit til mannen som hadde lovet å finne en ordning snarlig. Lensmannen ble allikevel dømt. Dette er et godt eksempel på dilemmaer mange lensmenn måtte ha merket på kroppen. Et ansvar for å skjøtte jobben, samtidig som sympati og medfølelse for folk i vanskelige situasjoner preget dem (Nordstoga 1992:113).

I tiden rundt 1930 var det viktig for staten å spare penger. I 1930 var det 477 lensmenn i Norge. Lensmennene ville ha utvidelse av distriktene, noe som kunne gi større avkastning lønnsmessig. De mente at det var for mange små og urasjonelle lensmannsdistrikt. Utbyggingen av veier og kommunikasjoner hadde kommet langt og dette talte for utvidelse av distriktene. Ordningen fra 1800 – tallet der det ble opprettet mange små distrikt hadde stort sett forblitt uforandret. Når folketallet mange steder var under 2000, og ikke få steder under 1000, sa det seg selv at lønnsomheten for lensmennene ikke kunne være stor. I følge Olafsen (1930:111) var lensmennene lønnsmessig rundt 1920 – tallet dårligere stilt enn industriarbeidere og folkeskolelærerne på landet. I 1935 rapporterte en lensmann i Finnmark at han hadde gått med direkte underskudd etter at utgiftene i stillingen hadde blitt trukket fra. I 1927 utarbeidet Norges Lensmannslag hvilke distrikt de mente burde slås sammen. Departementet var nok innstilt på å følge opp dette, men det strandet som oftest hos lokalbefolkningen og det skulle ta lang tid før noe ble gjort (Nordstoga 1992:112-113).

30. april 1936 ble en lensmannskommisjon nedsatt av Finansdepartementet. Kommisjonens oppgave var å gi en utredning om lensmenns arbeids – og inntektsforhold der målsetningen var å utarbeide et forslag til rettferdig og rimelig innbyrdes lønnsgruppering. Komiteen tok utgangspunkt i innstillingen fra 1875, og konklusjonen ble at den karakteristikkene som den gang ble gitt av lensmannsinstitusjonen var fullt dekkende og gyldig også 60 – 70 år senere. Utviklingen hadde allikevel ført med seg endringer i omfanget av arbeidsbyrden i mange distrikt, noe som burde føre til en innbyrdes omgruppering av lønnsklasser. Kommisjonen la derfor frem forslag til ny lønnsfordeling.

Kommisjonen pekte også på problematikken med for små lensmannsdistrikt. Den støttet opp om Spare – og forenklingsskommisjonens konklusjon av 1932 om at sammenslåing av visse distrikt burde gjennomføres. Dette problemet stod på stedet hvil på grunn av den lokale motstanden, og var vanskelig å gjøre noe med.

Lensmenn stod i en særstilling administrativt og lønnsmessig. Denne ordningen stod dårlig til tiden mente kommisjonen og burde gjøres noe med. Allikevel lå ikke dette under kommisjonens mandat. Det var også viktig at lensmenn og betjentes stillings-, lønns- og ansettelsesvilkår ble tatt opp til revisjon, mente kommisjonen. En fastlønsordning burde føre til at sportlene gikk til statskassen. Det interessante med dette var at skissen kommisjonen kom med, var veldig lik den ordningen som skulle bli gjennomført 37 år senere.

I tiden før 2. verdenskrig var lensmenn og betjenter enige om at det var gode tider, med liten kriminalitet og i bygdene var det ingen tendens til det harde klimaet som skulle komme etter krigen. Folk flest viste lojalitet og respekt for etaten, noe som ga trivsel og stimulans i tillegg til at de fleste innenfor yrket hadde trygge, gode økonomiske tider. Ved disse tider var det kanskje betjentene som hadde størst grunn til å klage. Deres ansvarsfulle arbeid ble ikke offentlig lønnet og de hadde heller ikke rettigheter som offentlige tjenestemenn. De ble lønnet privat av den enkelte lensmann (Nordstoga 1992:114-115).

Eksempler fra Sogndal i perioden 1942-1950

Ved utlysningen av den ledige lensmannsstillingen i 1942, var den faste lønnen kr 2850,-, med to alderstillegg av kr 275,- etter tre og seks år. Hertil kom nå lønnstillegg etter forordning av 20. desember 1941 og vanlig reguleringstillegg. Statstilskudd til kontorhold var fastsatt til kr 910,- og vanlig statstilskudd til en autorisert betjent. Godtgjørelsen for veitilsynet var 700,- kr. De uvisse inntekter ved ombudet var etter oppgaver fra lensmannen i gjennomsnitt for treårsperioden 1939-41 brutto kr 5097,-, skyss – og godtgjørelse kr 520,-. Inntekter utenfor embetet var i gjennomsnitt 2209,- kr. Videre ble lensmannen også undergitt loven om statens pensjonskasse og loven om aldersgrense for offentlige tjenestemenn.

Lønnskjema i 1949 for Andreas Faleide skulle utferdiges i henhold til Stortingets vedtak av 29. november 1948 om lønnsregulering for lensmennene og tok over fra de tidligere lønnskjemaene. Disse skjemaene var sammenlignet med tidligere, vesentlig forenklet. På de nye skjemaene var sportelinntektene regnet direkte inn i lønnen. Sammenligner vi Faleides nettolønn fra 1948 og Anders Føssøys nettolønn fra 1950, ser vi at Faleide tjente 6130,- kr, mens Føssøy tjente 5490,- kr (Fylkesmannen i Sogn og Fjordane). Dette illustrerer at lensmennenes inntekter reguleres av lokale forhold og variasjonene her var med på å styre størrelsen på lensmennenes inntekt.

Lensmennene var fortsatt i 1961 sportellønnet og hadde mulighet til å ta visse private oppdrag mot betaling slik eksemplene fra Sogndal før 1950 også illustrerer. Dette gjaldt eiendomsomsetning, inkasso, dokumentskriving m.m.. Sportelsystemet hadde allerede i siste halvdel av 1800-tallet blitt avskaffet for embetsmenn. Dette systemet hadde sammenheng med etatens tradisjonelle

funksjon i bygdesamfunnet. Når temaet igjen ble aktuelt, måtte lensmannsordningen på prinsipielt grunnlag opp til debatt. Saken ble tatt opp i full bredde ved innstilling fra Landpolitikomiteen 13. oktober 1949.

Den videre prosessen til fastlønn

Innstillingen la grunnlaget for Justisdepartementets forslag til ny lov om lensmenn i 1960. Det signaliserte et ønske om å gå bort fra ordningen om en viss fast lønn kombinert med sportel – og biinntekter. Forslaget ble ikke særlig godt mottatt av Stortinget. Hadde reglene for ansettelse av lensmenn fått gjennomslag, skulle ny lønnsordning vise seg å bli en vanskeligere oppgave. Både reguleringen av gjøremål og lønn ble avvist av Justiskomiteen i en innstilling 1960-61. Når det gjaldt gjøremål mente komiteen at den rådende praksis var den mest rasjonelle måten å drive lensmannsambetet på. De påpekte kontakten med bygdefolket som et viktig moment for opprettholdelse av den gamle ordningen. Når det gjaldt lønnsordningen mente komiteen at dette syntes å være en ordning som hadde fungert bra og hadde "...ført til ein billeg og enkel administrasjon for staten" (Nordstoga 1992:142).

I 1972, resulterte behandlingen av saken i en proposisjon med forslag om ny lov. I de opphavelige instruksene fra departementet skulle lensmannssetatsens stilling som politi – og påtalemakt opp til vurdering. Det ble også aktuelt å gå inn på lønssystemet. Komiteen repeterte de endringene som hadde skjedd i lønsspørsmålet fra 1800 – tallet og fremover. De påpekte at lensmannssetaten var den eneste som fortsatt opererte etter de gamle retningslinjene med sportelinntekter. Staten hadde gjennom dette en billig måte å lønne lensmennene på. Komiteen mente videre at det ikke var holdbart å praktisere en ordning som tillot og gikk ut fra at lensmenn drev privat virksomhet ved siden av embetet. Deretter tok komiteen fatt på de enkelte gjøremålene. Dette gjaldt polititjenesten, skatteinnkreving, veitilsynet, auksjonsvirksomhet, Norges Brannkasse osv. Lensmannen i komiteen, Ole Barman mente innstillingen fra komiteen innebar så store inngrep i de daværende forholdene for lensmennene, at saken burde legges frem for Norges Lensmannslag for uttale. Barman tok avstand fra en rekke av komiteens innvendinger mot den gjeldende ordningen, samtidig som han poengterte at innstillingen på flere måter var til fordel for hans kolleger. Det var i forhold til endring av arbeidsområdene han satte seg til motverge. Komiteens konklusjon ble at det skulle gjennomføres en ny måte å lønne lensmenn på. Lensmenn skulle få fast lønn fra staten på samme måte som de fleste andre statstjenestemenn. Eventuelle sportler eller andre godtgjørelser skulle heretter gå til statskassen.

Lensmannen på bygda fungerte som politileder, selger, takstmann og gjeldsinnkrever. Et uheldig aspekt ved gebyrinntektene lensmenn mottok var at de gjorde penger på andre sin nød. Mange i etaten selv og folk flest stilte seg positive til at lensmennene gikk over til full statslønn i januar 1974. De første stegene mot dette ble gjort da en ny lov om lensmenn ble vedtatt 7. juni 1961. Denne loven erstattet de tidligere lovene om avlønning og ansettelse av lensmenn fra 1878 og 1884 (Haugen & Krogh 2005:159).

I juli 1964 ble det nedsatt et interdepartementalt utvalg, med mandat til å legge frem en plan for hvordan en gradvis kunne overføre lensmennene til fastlønn. Utvalgets innstilling kom 22. november 1965. Den direkte grunnen til opprettelsen av dette utvalget var å finne en ordning med avviklingen av lensmennenes tilknytning til Norges Brannkasse. Resultatet av utvalgets arbeid ble en avviklingstid på tre år.

9. juni 1972 la Justisdepartementet frem forslag til endring av lensmannsloven. Forslaget skulle være et ledd i en omfattende omorganisering av etaten som hadde som mål å føre lensmennene over til en fastlønnsordning. I forslaget lå det en begrensning i muligheten til å drive privat virksomhet, sportler til staten og avvikling med Norges Brannkasse (med unntak av en del utkantstrøk). Stortinget vedtok denne lovendringen 2. mars 1973 og den ble gjort gjeldende fra 1. januar 1974.

Fra årene 1845 til 1978 utførte lensmennene oppdrag for Norges Brannkasse. Lensmennene hadde gode inntekter fra dette arbeidet. I kraft av sin kjennskap til lokale forhold og personer, tilførte de Brannkassen forsikringer samtidig som de kunne gi råd og veiledning til folk som skulle ordne sine forsikringer. Etter hvert som tidene forandret seg økte lensmennenes gjøremål på andre områder og Brannkassen så seg om etter andre samarbeidspartnere. Nådestøtet for ordningen ble overgangen til fastlønn for lensmenn i 1974. Brannkassen fikk da tre år på seg til å avvikle agenturene. Etter 1978 var ingen lensmenn agenter for Norges Brannkasse og et 135 års langt samarbeid var avsluttet (Haugen & Krogh 2005:127).

Synet på fastlønn førte også til delte meninger om ordningen. Større distrikter med mange sivile gjøremål ga lensmennene gode inntekter, noe som førte til at de ville tape på en fastlønnsordning. At Norges Brannkasse, i 1968 vedtok å ansette egne yrkesagenter i stedet for lensmenn, ble også avgjørende for lønsspørsmålet. I mars 1973 ble loven om lensmenn endret og fastlønnsprinsippet innført. Denne lovendringen medførte at lensmannen ikke kunne ha tilleggsinntekt eller virksomhet uten samtykke fra fylkesmannen. Med lovendringen tok også staten over utgiftene til lensmannens kontorhold (Haugen & Krogh 2005:159-160).

Konklusjon

I denne oppgaven har jeg satt søkelys på utviklingen av lensmannsambetet i perioden fra 1874 – 1974. Jeg har i særlig grad vært opptatt av å identifisere endringer i lensmennenes arbeids – og ansvarsområder, krav til kvalifikasjoner og ansettelsesforhold. Videre har jeg også sett nærmere på spørsmål knyttet til avlønning og hvem som stod for avlønningen. Jeg har valgt å strukturere oppgaven om denne tredelingen, men understreker at de ulike områdene er gjensidig overlappende, da lensmennenes arbeidsoppgaver, eller arbeidsområder, naturligvis må ses i sammenheng med både krav til kvalifikasjoner, inntektsforhold og system for avlønning.

Hva kjennetegnet lensmennes arbeid - og ansvarsområder i perioden?

I en tidlig fase, kan vi med bakgrunn i arbeids – og ansvarsområdene karakterisere lensmannen som en ”altnuligmann”. I tillegg til politi – og rettsoppgaver favnet lensmannens oppgaver på denne tiden blant annet om judisielle og administrative oppgaver for fogden, registreringer, auksjons – og licitasjonsforretninger for sorenskriveren, myndighet til å gjennomføre utpantinger og utleggsforretninger, auksjoner, innfordringer av oppfostringsbidrag m.m.. Antall oppgaver som skulle utføres økte drastisk mot slutten av det 19. århundret og inn i det 20. århundret. Perioden er videre kjennetegnet ved at det ble initiert en rekke lover som regulerte gjøremålene til etaten. Ellers noterer vi oss at Lensmannskommisjonen av 1936 konkluderer med at karakteristikken av lensmannsambetet gitt i 1875 var fullt ut gyldig også 60 – 70 år senere. Utviklingen hadde riktig nok ført med seg endringer i omfanget av arbeidsbyrder i mange distrikter. Spørsmål knyttet til regulering av etatens gjøremål stod videre på dagsordenen i etterkrigstiden, men lensmannen på bygda fungerte fremdeles som politileder, selger, takstmann og gjeldsinnkrever. Den store endringen med hensyn til arbeids – og ansvarsområder kom i 1974 da lensmennene gikk over til full statslønn. Overgangen til fastlønn var ledd i en omfattende omorganisering av etaten. I forslaget lå en klar begrensning i muligheten til å drive privat virksomhet.

Hvilke krav ble stilt til kvalifikasjoner?

Som beskrevet ovenfor, var lensmennes arbeidsoppgaver og ansvarsområder omfattende, og antall oppgaver økte betydelig mot slutten av det 19. århundret og inn i det 20. århundret. Parallelt stilte utviklingen i siste halvdel av 1800 – tallet større krav til kvalifikasjoner til lensmenn, spesielt i de større og mer sentrale delene av landet. Spørsmål relaterte til kvalifikasjoner og ansettelser står med jevne mellomrom på dagsordenen i hele perioden. Etatens egen interesseorganisasjon Norges Lensmannslag, etablert i 1893, engasjerte seg sterkt i debatten. Kravene til det vi kan omtale som fagkunnskap i form av bedre allmennutdannelse, obligatorisk politiskole og praksis fra embetet ble gradvis skjerpet.

Parallelt kan vi også identifisere debatter, eller det vi kan omtale som en viss interessekamp, knyttet til selve ansettelsen av lensmenn. Loven av 1884 om ansettelse av lensmenn la den avgjørende myndighet hos herredsstyret. Ansettelsen av lensmenn betydde mye for bygdene og bygdefolket. Førstehåndskunnskap om bygda og bygdefolk var av stor betydning på bakgrunn av de vanskelige og ofte ømtålige oppgavene lensmannen var satt til å løse. Fra 1919 gikk retten til ansettelse av lensmenn over til et eget ansettelsesråd.

Forholdene i samfunnet og utviklingen av den offentlige forvaltningen i etterkrigstiden grep sterkt inn i lensmennes arbeid, og gjennomføringen av ansettelsene kom gradvis til å stå i en annen stilling enn før. Lensmannen hadde

mer og mer gått over til å bli statens tjenestemann. En naturlig konklusjon fra dette, ville være at lensmennene ble ansatt etter de samme retningslinjer som andre statstjenestemenn. Først i 1961 vedtok imidlertid Stortinget loven med nye vedtekter om ansettelser. Som en konsekvens av dette ble ansettelsesrådet nå sammensatt av fylkesmannen som formann og to andre medlemmer, valgt av fylkestinget. Den nye loven innebar slutten på å ansette søkere utenfor lensmannsetaten. Kravene til økt fagutdanning, samtidig som at stillingen ikke lenger kunne gå i arv, var imidlertid like avgjørende for at vi fra denne tiden kan identifisere en ny praksis knyttet til ansettelsesprosessen.

Hvilke lønnsstrukturer kan identifiseres og hvem stod for avlønningen?

På lik linje med diskusjonene om kompetanse – og ansettelsesforhold kan vi også identifisere viktige spørsmål knyttet til avlønning av lensmennene i perioden. I starten av perioden ble det lagt til grunn at lensmannsembetet ikke skulle være fulltidsarbeid og derfor skulle lønnes som tilleggsarbeid. Fastlønnen ble dermed holdt såpass lav, at den sammen med sportelinntektene ikke kunne gi lensmennene fullt levebrød. Norges Lensmannslag jobbet kontinuerlig med lønsspørsmålet, uten nevneverdig suksess. Verken Singdahlsens utredning i 1910 eller Lensmannskommisjonen av 1936 førte til vesentlige endringer når det gjaldt avlønning. Hvordan man kunne overføre lensmennene til en fastlønnsordning var det store spørsmålet gjennom perioden. Vi registrerer en viss interessemotsetning mellom staten og lensmennene i forhold til dette spørsmålet. Lønnsordningen med kombinasjon av sportelinntekter og fastlønn var billig for staten som gjerne ville beholde ordningen som den var. Lensmennene på sin side var også delt i spørsmålet. Dette fordi lensmennene i de store distriktene hadde god inntjening, mens i de små distriktene ville en fastlønnsordning bety bedre lønnsforhold.

Det som til slutt skulle bety en endelig overgang til fastlønn var at Norges Brannkasse i 1968 vedtok å ansette egne yrkesagenter istedenfor lensmenn. I 1973 ble loven om lensmenn endret og fastlønnsprinsippet innført. Lensmenn hadde nå ikke lenger lov til å ha tilleggsinntekter uten spesielt samtykke fra fylkesmannen.

Primærkildene fra statsarkivet i Bergen har vært nyttige i forhold til ansettelse og arbeidsoppgaver. Her kunne man trekke paralleller på tvers av det nasjonale og det lokale fra Sogndal. Når det gjelder lønnsoppgavene var disse som nevnt tidligere for spredte og tilfeldige til å kunne fungere som annet enn eksempler. Dette gjorde det vanskelig å gjøre systematiske sammenligninger for å kunne si noe om lønnsutviklingen perioden sett under ett når det gjaldt Sogndal.

Litteratur – og kildeliste

Trykte kilder

Haugen, Gunnar og Krogh, Geir. (2005): *Lensmennene i Ås og Frogn. Fra kongens mann til bygdas lensmann*. Oslo: Kampen Grafisk AS.

Helle, Knut (red.) (2006): *Vestlandets Historie. Kultur*. Bind 3

Nordstoga, Olav. (1992): *Lensmenn i 800 år. Jubileumsbok Norges Lensmannslag 1893-1993*. Oslo: Leseselskapet.

Olafsen, Arnet. (1930): *Våre lensmenn. Et bidrag til den norske Lensmannsstands Historie Gjennem 700 år*. Halden.

Pedersen, Arne Stein. (2008): Krigsåret i indre Sogn. I: *...so han sa...* Lokalhistorisk Årshefte. Sogndal og Fjærland Sogelag. (Årgang 2008:3).

Sogndal og Fjærland Sogelag (2009): *...so han sa...*

Timberlid, Jan Anders. (1990): *Bygdebok for Gaular*. Band 1. Stavanger: Aase Grafiske.

Timberlid, Jan Anders. (2007): *Sogndal Bygdebok*. Band 1. Sogndal Sogelag.

www.snl.no 4.april, 2011.

Utrykte kilder

Fylkesmannen i Sogn og Fjordane. VI.H.b. *Lensmenn korrespondanse*. 5 Sogndal, 1878-1955. Bergen: Statsarkivet.

Muntlig kilde

Guttorm Aaberge. Intervju (lydbånd) Sogndal 11. april 2011.

